

Człowiek w świecie wartości. Wartości jako korelat zachowań zbiorowych, red. Andrzej Tarczyński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2021, ss. 124.

ISBN 978-83-8018-390-2.

ISBN 978-83-8018-391-9 (e-book).

Problematyka wartości była zawsze obecna w socjologii, czy w szeroko pojętej humanistyce. W socjologii, zwłaszcza w socjologii teoretycznej, straciła ona nieco na znaczeniu, ale w socjologii empirycznej wartości społeczne i kulturowe jako orientacje, których przedmiotem są pożądane, godne i słuszne cele działań i wyznaczające kształt relacji międzyludzkich, wciąż są badane jako wyznaczniki działań ludzkich w różnych środowiskach społecznych. Wartości określają nie tylko cele działań ludzkich, lecz także dostarczają podstawowych wytycznych i kierunków działania. Pełnią one wiele ważnych funkcji zarówno w życiu jednostek, jak i grup społecznych oraz całego społeczeństwa.

W nowoczesnych warunkach, zwłaszcza o zaznaczających się coraz wyraźniej cechach ponowoczesności, wiele wartości dotychczas stabilnych podlega procesowi deregulacji i destabilizacji. Zmieniają się zarówno pewne dobra jako cele działania, jak i postawy wobec tych celów oraz struktury przekazu wartości. W pewnych kręgach społecznych podtrzymywane są dawne wartości, w innych konstytuują się nowe, dostarczające poczucia tożsamości, więzi i przynależności. W miejsce dawnych instytucji, wartości, norm i wzorów zachowań tworzą się nowe instytucje, powstają nowe wartości i nowe zasady działania. Zmieniać się mogą nie tylko poszczególne wartości, ale i same ich hierarchie oraz podstawowe pojęcia i koncepcje. Decydujące jest to, co ludzie uznają za wartościowe lub niewartościowe (niekiedy według kryteriów użytecznych i pragmatycznych), co uważają za godne „zainwestowania” ich wysiłków, dążeń i działań.

Opracowanie *Człowiek w świecie wartości*, pod redakcją prof. Andrzeja Tarczyńskiego, jest dziełem ośmiu autorów związanych z Instytutem Komunikacji Społecznej i Mediów Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Podejmują oni problem wartości w odniesieniu do różnych dziedzin ludzkiej

działalności i twórczości. Klamrą spajającą te wszystkie rozważania jest kategoria wartości, która nabiera w każdym artykule swoistego „kolorytu”, związanego z kompetencjami badaczy reprezentujących różne, choć niekiedy do siebie zbliżone, dyscypliny i specjalności naukowe. Chcę jedynie zaznaczyć, że w 2002 roku ukazała się książka Bożeny i Janusza Sztumskich pod tym samym tytułem (*Człowiek w świecie wartości*), ale dotyczy ona zupełnie innej tematyki. Użyty podtytuł w książce pod redakcją Andrzeja Tarczyńskiego pozwala na utrzymanie tytułu książki w zaproponowanym kształcie.

Tekst Andrzeja Tarczyńskiego pt. *Wartość jako kategoria strukturalizująca rzeczywistość społeczną* otwiera recenzowane studium, które ma do pewnego stopnia charakter interdyscyplinarny. Artykuł jest poświęcony wartościom ujmowanym jako element pośredniczący między osobowością jednostki a strukturą społeczną. Autor zwraca w nim uwagę na proces symbolizacji, będący narzędziem propagowania uznanych i społecznie utwierdzonych wartości. Wartości propagowane przez różne systemy etyczne i wartości ukształtowane w życiu społecznym i kulturze oddziałują na jednostki i grupy społeczne oraz całe społeczeństwo. Na dobrze dobranym materiale historycznym zostały ukazane relacje łączące wartości społeczne ze strukturą społeczną. Rola wartości – poprzez zabiegi socjalizacyjne – w kształtowaniu rzeczywistości społecznej jest omówiona w sposób interesujący i przekonujący.

Recenzent w pełni podziela opinię prof. Andrzeja Tarczyńskiego:

Oczywiście, przedstawione powyżej fenomeny i fakty, sytuują się – jak sygnalizowano w pierwszej części tekstu – w warstwie symbolicznej, która stanowi wszakże tylko jedną, choć spektakularną płaszczyznę rzeczywistości społecznej. Patrząc jednak na tę kwestię szerzej, można podtrzymać tezę mówiącą, że wartości okazują się bowiem elementem w zasadniczy sposób strukturującym rzeczywistość społeczną – leżą u podstaw tworzenia się grup społecznych, decydują o zmianie jej oblicza, a na płaszczyźnie mikrosocjologicznej sterują ludzkimi wyborami i działaniami jednostek, jak również przypada im decydująca rola w dziele integracji jednostki ze społeczeństwem (s. 23-24).

Opisane procedury symbolizacyjne, jakkolwiek mające swoje historyczne i lokalne zabarwienie, wskazują na uniwersalność pewnych prawidłowości i form strukturalizacji rzeczywistości społecznej przez wartości.

W warstwie „empirycznej” (ilustracyjnej) autor odwołuje się do rzeczywistości społecznej Ameryki Łacińskiej, i to do czasów dość odległych, ale analizowane na tym przykładzie mechanizmy społeczne utrwalania się wartości w społeczeństwie i kulturze mają odniesienia i do czasów współczesnych. Wystarczy przywołać w tym miejscu dyskusje i spory wokół nazewnictwa ulic w społeczeństwie polskim czy dyskursy dotyczące niektórych wydarzeń

z historii naszego kraju. W części pierwszej artykułu (teoretycznej) Tarczyński wytycza do pewnego stopnia ramy teoretyczne dla innych opracowań zawartych w tym interesującym studium naukowym – poprzez wyeksponowanie społecznego wymiaru funkcjonowania wartości.

Tekst Mariusza Cichosza pt. *Aksjologiczne wymiary wychowania społecznego – kontekst pedagogiki społecznej* przedstawia miejsce i rolę wartości w pedagogice społecznej. Kształcenie i wychowanie społeczne, które jest przedmiotem pedagogiki społecznej, odwołuje się do wzorów, wzorców i norm mających bezpośrednie odniesienie aksjologiczne. Autor w ogromnym skrócie (można by ten artykuł znacznie poszerzyć) przywołuje klasyczne koncepcje człowieka i życia społecznego, ale też ważny obszar zasad, m.in. dobra wspólnego, jak i współczesne zasady i wartości, na których opiera się kształcenie i wychowanie społeczne. Pedagogika społeczna, przed którą stoi troska o człowieka i życie społeczne, ma do spełnienia ważne zadania związane z utrwalaniem wartości prospołecznych.

Artykuł Anny Pawiak pt. *Zaufanie jako wartość będąca atrybutem wiarygodnej komunikacji niewerbalnej nauczyciela akademickiego* zawiera rozważania nad zaufaniem osobowym i społecznym jako wartością w kontekście komunikacji niewerbalnej w pracy nauczyciela akademickiego. Zaufanie w środowisku wyższych uczelni między nauczycielami akademickimi a studentami jest budowane m.in. na wiarygodnej komunikacji niewerbalnej. Autorka omawia te różne formy komunikacji i ich znaczenie dla kształtowania się wiarygodności, która jest podstawą zaufania jako wartości pożądanej w relacjach międzyludzkich. Wartość poznawcza i pedagogiczno-wychowawcza tego artykułu polega dodatkowo na tym, że jego konstatacje można odnieść do wszystkich zawodów zaufania społecznego. Zaufanie jest nieodzowne we wszystkich sektorach życia społecznego, we wszystkich instytucjach społecznych i środowiskach, także w środowiskach akademickich.

W trzeciej odsłonie recenzowana książka zawiera dwa teksty poświęcone wartościom w muzyce: w muzyce poważnej (Radosław Sajna-Kunowski) i w muzyce komponowanej z okazji igrzysk olimpijskich (Aleksandra Nowakowska-Kutra). Autor pierwszego z nich zajmuje się komunikowaniem wartości w muzyce poważnej, poczynając od renesansu, poprzez barok i klasycyzm, romantyzm, do muzyki poważnej w XX i XXI wieku. Komunikowanie wartości w muzyce poważnej odbywa się w trojaki sposób: poprzez odniesienia w tytułach dzieł, muzyczne „cytaty” w utworach oraz samą postać danego kompozytora i jego wykorzystanie przez współczesnych.

W drugim tekście mamy do czynienia z interesującą i pogłębioną analizą społecznych funkcji utworów muzycznych skomponowanych z okazji nowo-

czesnych olimpiad – od Seulu do Rio de Janeiro. W przeprowadzonej analizie dzieł muzycznych ważna jest interpretacja tekstów tych utworów, ich warstwa znaczeniowa oraz symboliczna. Ukazany świat wartości w muzyce poważnej i „olimpijskiej” odsłania nowe obszary ludzkiej działalności (działalności człowieka) w jego twórczości artystycznej. Obydwa artykuły są interesujące zarówno dla socjologów muzyki i socjologów kultury, jak i kulturoznawców oraz specjalistów od mediów i komunikowania społecznego.

Dwa następne teksty, różne tematycznie, są powiązane kontekstem, do którego się odnoszą, tj. do sytuacji pandemii koronawirusa. Janusz Sytnik-Czetwertyński omawia problem wolności jako wartości w kontekście pandemii COVID-19. Słowo „problem” w tytule artykułu nie jest najlepszym sformułowaniem. Lepszy byłby tytuł: „Wolność jako wartość...”. Autor rozważa – teoretycznie – różne konteksty wolności w odniesieniu do jednostki i systemu społecznego w sytuacji pandemii oraz zagrożeń dla wolności, w tym także utraty wolności obywatelskich. Stawia pytania, czy w warunkach koronawirusa uległo zmianie rozumienie wolności. Artykuł jest niewielki objętościowo, można by go poszerzyć o problemy trzeciej fazy pandemii COVID-19 i odnieść się do badań empirycznych (psychologicznych i socjologicznych) oraz sondaży opinii publicznej dotyczących sytuacji Polaków w okresie pandemii.

Artykuł Marty Jaskulskiej *Wspólnota samorządowa wobec pandemii COVID-19* dotyczy inicjatyw i działań we wspólnotach lokalnych województwa pomorskiego (małe i średnie miasta). Autorka opisuje je w kontekście ustaleń dotyczących miasta jako przykładu wspólnoty samorządowej, charakterystykę tych miast (typ gminy, liczba ludności, powierzchnia w ha), działań samorządowych. Istotnym przedmiotem tej analizy są działania mieszkańców (np. szycie i rozdawanie maseczek, troska o bezdomnych, akcje wolontariatu dla osób starszych, pomoc sąsiedzka i pomoc innym mieszkańcom miasta, zakupy na telefon, promowanie lokalnych producentów i przedsiębiorców oraz działalność organizacji pozarządowych na rzecz mieszkańców).

Opis faktograficzny działań w małych i średnich miastach woj. pomorskiego w czasie pandemii uzasadniał postawienie pytania, czy przyczyniły się one do kształtowania się nowego poczucia wspólnoty wśród mieszkańców małych i średnich miast w czasie pandemii. Odpowiedź na to pytanie jest w zasadzie pozytywna. Pandemia pozwoliła – mimo dystansu społecznego – odkrywać mieszkańcom małych i średnich miast wartość wspólnoty samorządowej. Warto byłoby tego typu badania socjologiczne kontynuować w czasie rozwijającej się pandemii COVID-19.

W artykule *Aksjologiczny wymiar samotności* Adam Skowron podejmuje ważny problem egzystencjalny w życiu wielu ludzi, tj. problem samotności,

i rozważa go w perspektywie aksjologicznej jako wartość lub antywartość. Samotność jest przede wszystkim fenomenem indywidualnym, ale może mieć również odniesienia grupowe (samotność grupy, wykluczenie społeczne). Przeprowadzone analizy teoretyczne doprowadziły autora do konkluzji, że samotności nie można pojmować wyłącznie w kategoriach negatywnych, może ona mieć i niejednokrotnie ma następstwa pozytywne, związane m.in. z odkrywaniem prawdy o własnym życiu, z procesem twórczości, a nawet głębokich przeżyć związanych z sensem życia lub z kontemplacją (samotność jako wartość moralna i religijna). Jakkolwiek samotność ma często charakter ambiwalentny i subiektywny, to nie jest ona pozbawiona elementów obiektywnych w postaci zinternalizowanych wartości. Artykuł jest napisany z filozoficznego punktu widzenia, brak jest w nim psychologicznych i socjologicznych odniesień do fenomenu samotności.

Książka pod redakcją Andrzeja Tarczyńskiego, z zakresu szeroko pojętej aksjologii, prezentuje wartości jako korelat zachowań zbiorowych i ujmuje podjęty temat z różnych punktów widzenia i w odniesieniu do różnych dziedzin ludzkiego życia. Zaletą recenzowanego studium naukowego jest i to, że zamieszczone w nim teksty nie są zbyt obszerne (niektóre z nich mogłyby być jednak poszerzone), zostały napisane w sposób klarowny, wyczerpująco prezentują podjęty problem badawczy. W części artykułów podejmuje się bardziej ogólne problemy aksjologiczne, w innych bardziej szczegółowe – to do pewnego stopnia uatrakcyjnia całość opracowania. Ma ono nie tylko – i przede wszystkim – wymiar naukowy, lecz także zawiera wiele odniesień praktyczno-wychowawczych, dlatego może zainteresować szerszy krąg odbiorców.

Książka *Człowiek w świecie wartości. Wartości jako korelat zachowań zbiorowych* dotyczy bardzo ważnych zagadnień – zarówno w socjologii teoretycznej, jak i empirycznej. Zamieszczone w niej artykuły zasługują na aprobatę zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym. Jedne z nich – jak to bywa w pracach zbiorowych – są „lepsze”, inne „słabsze”, ale wszystkie razem tworzą interesującą naukowo całość, z dominantą wartości jako korelatu działań ludzkich (zbiorowych, społecznych).

Ks. prof. dr hab. Janusz Mariański
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Instytut Nauk Socjologicznych
e-mail: januszm@kul.lublin.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0620-8000>